

En pdf-artikel fra www.salmedatabasen.dk af salmedigter Lisbeth Smedegaard Andersen

Salmetanker

Salmetanker

Lisbeth Smedegaard Andersen, salmedigter

Hvad er en salme? Hvordan bliver en salme til? Det er spørgsmål, jeg ofte møder, når jeg fortæller om mine salmer. Ikke så mærkeligt. Folk har en forventning om, at en salmedigter må kunne svare på så grundlæggende spørgsmål.

Alligevel er det ikke så ligetil. P.G. Lindhardt, der var professor i kirkehistorie ved Aarhus Universitet, blev engang spurgt om, hvad forskellen var mellem en salme og en åndelig sang, og han svarede, at det var meget nemt: ”Davids salmer i Det Gamle Testamente er salmer. Alt andet er hymner eller åndelige sange.” Hvis man skulle udvide begrebet lidt, kunne man tilføje, at nytestamentlige tekster som Marias og Zacharias’ Lovsange, Filipperbrevshymnen m.fl. også må komme ind under betegnelsen salmer.

Men måske er det først et spørgsmål, der er kommet til på et relativt sent tidspunkt? Da Hans Brix i 1912 skrev *Tonen fra Himlen*, gik han simpelthen ud fra, at alle vidste, hvad en salme var. Det betyder ikke, at der ikke var rent formelle krav. For eksempel fremhæver han, at ”den, der vilde frembringe en Salme, maatte vælge en Melodi at skrive den til, helst en kendt”. Dertil kommer ”Værkets Højtidelighed”, der ifølge Brix forudsætter, at digteren må ”afholde sig fra Kunstlerier, der vilde aflægge beskæmmende Vidnesbyrd om personlig Forfængelighed”; men hans konklusion er dog, at ”for det rent formelles Vedkommende har Salmerne fra den ældste Tid hævdet et vist Maal af Kultur, som Digterne senere har sat en Ære i at bevare.”

I dag vil man nok sige, at der skal mere til end det rent formelle, hvis et digt eller en sang skal kaldes en salme. Men hvad? Da jeg i 1980’erne begyndte at skrive salmer, kunne man undertiden få fornemmelsen af, at kriteriet simpelthen var, at den stod i salmebogen. Jeg holdt engang i en sognegård i Jylland et fore-

drag om nyere salmer, hvoraf vi også havde sunget en del, og da jeg var færdig, greb den stedlige præst med synlig lettelse salmebogen og sagde: ”Skal vi så ikke have en salme at gå hjem på!”

I de år og op til den nye salmebog var kritikken af de nye salmer meget heftig, og et af de tilbagevendende argumenter var, at der ikke kunne skrives salmer i den moderne verden. Men jeg tror, indvendingen skyldtes, at man opfattede salmen på linje med et moderne digt. Der er også ligheder i den forstand, at man af begge må forlange poetisk kvalitet med et smukt sprog og billeder, der sætter tanker i gang; men i modsætning til digtet, skal salmen for det første være til at synge, hvilket kræver et fast meter, for det andet skal den føje sig ind i gudstjeneste og liturgi. Det betyder, at hvor en digter har sin totale frihed til at digte om hvad som helst, der er salmedigteren bundet af en bestemt kontekst eller et bestemt ”rum”, nemlig det rum, der opstår mellem evangeliet og menigheden eller den enkelte. Et digt har ingen anden funktion end at være et digt, men det har en salme. Derfor er det vigtigt at forstå, at salmer tilhører en særlig genre. Så i stedet for at spørge om, hvad en salme *er*, vil det måske være mere frugtbart at tage udgangspunkt i, hvad en salme *skal*.

Hvad skal en salme?

Salmen skal være med til at holde det rum åbent og udtrykke vores tak for Guds barmhertighed og det håb, han har givet os med evangeliet. En salme er vores svar på evangeliet og i den forstand altid en lovsang. Men netop fordi Gud har åbnet rummet for os, skal salmen ikke bare give ord til vores svar, men også til vores henvendelse til ham i bøn om hjælp i liv og død. Også klagesalmer er i princippet lovsange, men anfægtede lovsange, hvor mennesker midt

i sorgen eller fortvivlelsen anerkender Gud som den Gud, der i øjeblikket har skjult sig, men som i Jesus har vist sig som den far, der altid vil lytte til sine børn.

En salme skal være med til at gøre rummet mellem himmel og jord stort ved at forkynde til tro og til håb. Lige som en prædiken skal. Når Luther mente, at evangeliet ikke bare skulle prædikes, men også synges ind i mennesker, så er det, fordi vi derved forkynder evangeliet for os selv og hinanden. En salme skal give os håb og frimodighed til at handle i en mørk verden.

I forlængelse heraf ligger, at en salme skal give ord til alle. Den skal være så almen, at enhver kan synges med. Deri ligger ikke, at man skal kunne "lide" alle salmer – en salme skal også fortælle os det, vi glemmer eller bevidst fortrænger – men man skal kunne genkende sig selv i den og vide sig tiltalt.

Netop fordi en salme skal give os frimodighed, skal den efter min mening også være smuk; men ikke kunstig. Når Hans Brix pålægger digterne af "afholde sig fra Kunstlerier", mente han ikke, at der ikke er plads til poetiske billeder og nye markante udtryk, men en salme skal nu engang ikke pege på digterens opfindsomhed, men på Vorherre.

Men hvad så? Har vi så overhovedet brug for nyere salmer? Ja, det har vi, fordi rummet mellem evangeliet og menigheden (eller den enkelte) hele tiden er i bevægelse. Tiden forandrer sig. Mennesker forandrer sig. Vilkaarne bliver andre, og sproget fornyer sig. Men skabningens evige lovsang skal hverken forstumme eller stagnere.

Inspirationskilder

Bibelen som samtalepartner

Hvordan bliver en salme så til? Det er nemmest at forklare gennem nogle eksempler. For mit eget vedkommende kommer inspirationen mange steder fra. Når man læser meget, kan et ord eller en sætning sætte noget i gang. Det samme kan ske ved en gudstjeneste, ved mødet med et kunstværk eller bare under den daglige

spadseretur. Men baggrunden er Bibelen med de mange stemmer, der udtrykker menneskers erfaringer i mødet med det guddommelige. Den jødiske filosof og teolog Martin Buber sagde noget i retning af, at Bibelen nok er en bog, men den er først og fremmest udtryk for den levende samtale, der foregik og *foregår* mellem Gud og mennesker. Til at holde den samtale i live er Bibelens skrifter en uudtømmelig kilde med et billedsprog, der udtrykker alt fra glæden over skønheden til sorgen over livets begrænsning og menneskenes uforstand. Men gennem alt, fra først til sidst, går håbet og tilliden til Gud – den skjulte og den åbenbarede. Sådan som vi bekender det i vores trosbekendelse.

Da jeg derfor i forbindelse med Lutheråret blev bedt om at skrive en salme over den nikæenske trosbekendelse, ville jeg gerne have den "bue" med, som spændes ud gennem de bibelske beretninger fra skabelse til fuldendelse. Men salmen skulle også være enkel og almen: trosbekendelsen er vi fælles om, og alle skal kunne synges med. Samtidig er det vigtigt i en tid med megen usikkerhed at holde fast ved det, der er kernen i kristendommen, nemlig troen på den treenige Gud. Og endelig ville jeg gerne med Grundtvig erindre om, at den første kristne menighed var der før det nedskrevne ord, og derfor har jeg som omkvæd brugt en ganske lille kort hymne eller salme, som har lydt i den allerførste menighed – måske som svar på evangeliet, måske efter dåben. Den står i Efeserbrevet (Ef 5,14) og er rytmisk og ganske enkel:

Vågn op, du som sover,
Stå op fra de døde,
Og Kristus vil lyse for dig

Salmen har fået en fin melodi af Willy Egmosen, og ordene er ret ligetil, så jeg håber den kan knytte forbindelsen mellem den ældste tradition og den fornyelse, der sker, når vi bekender troen i et nutidigt sprog.

Herre vi tror at i alt hvad du skabte:

mennesket formet af ler og af jord
vækster og smådyr og sangfuglehjerter
taler din ånd som et levende ord:
Vågn op du som sover
stå op fra de døde
og Kristus vil lyse for dig.

Kristus er lyset der født af Maria
Kæmped mod mørket for menneskers sag
døde på korset men påskedagsmorgen
lød det igen som på skabelsens dag:
Vågn op du som sover
stå op fra de døde
og Kristus vil lyse for dig.

Han som er sandhed og vejen til livet
møder os her hvor vi bæres til dåb
gir os sin Helligånd, mod til at leve
genfødt af Gud til et levende håb:
Vågn op du som sover
stå op fra de døde
og Kristus vil lyse for dig.

Kredsene tanker og rifter i sindet
tit kom jeg knuget og træt til hans bord
mod til at elske og mod til at fejle
får jeg igen når jeg hører hans ord:
Vågn op du som sover
stå op fra de døde
og Kristus vil lyse for dig.

Vi er hans folk og hans kirke i tiden
fælles om ham og hans kærlighedsbud
menneskehåbet i helligåndshjerter
ordet der lyder når tid rinder ud:
Vågn op du som sover
stå op fra de døde
og Kristus vil lyse for dig.

Årstiderne og det danske vejrlig

En anden inspirationskilde er naturen – også i form af byens ”natur” i gader, parker, lysets skiften hen over tage og huse på de forskellige

årstider. Vi taler meget om vejret i Danmark, og jeg har skrevet en del årstidssalmer, der tager udgangspunkt i dette skiftende vejrlig. Som i en februarsalme, ”Om dagen står de store stille træer”, hvor

de korte dage går med sagte skridt
og flytter rundt på folk med kolde hænder
som var de helt alene
om natten blomstrer himmeltræet hvidt
med stjernebilleder i sine grene

Årstid og kirkeår

Kirkeåret giver i øvrigt god anledning til at kombinere evangelierne og de store højtider med det vejr og den natur, der omgiver os. Det har mennesker altid gjort, og i Danmark inddrager vi næsten ubevidst naturens gang i vores jule-, påske- og pinsesalmer. Der er også en slags sammenfald mellem det tidlige forår, hvor det stadig er koldt, men hvor lyset langsomt får mere magt, og så fastetiden med dens uro og længsel. Jeg har prøvet at få denne stemning frem i en fastesalme fra 2017, som Jesper Gottlieb har skrevet melodi til:

Jeg hører regnen falde
det græder dybt i mørket
og verdens floder bruser
hør Herre, hør os kalde
de bittervilde vinde
har rystet sjælens vinge
hvornår er tiden inde?
vi længes efter forår

vi venter og vi leder
i fastetidens uger
hvor løgneren kaster skygger
hør Herre, når vi beder
om sprog der ikke lyver
men taler sandt og ærligt
med nye ord der flyver
med fuglene mod forår

vær stille, der er nogen
der synger i det fjerne

om nye solopgange
med lys bag vintertågen
sig Herre, sig hvor længe!
I søen spejler himlen
sin morgens hvide vinge
nu venter vi på forår

nu mærker vi du er der
og taler gennem mørket
forjager løgnens skygger
fra vores askehjerter
kom Herre, når du møder
os med et mildt: ”God morgen!”
så ved vi det er påske
og glemmer vintersorgen.

Den salme danner optakten i en samling af i alt syv salmer til skærtorsdag, langfredag, påskelørdag og påskedag.

Epistelsalmer

Som gammel præst synes jeg naturligvis, at salmer skal hænge sammen rent teologisk. De skal ikke bare handle om ”mig og Gud”, men også formidle evangeliet uden at de af den grund behøver at dække hele dogmatikken hver gang. Det har gjort, at jeg i den senere tid har arbejdet med brevlitteraturen i Det Nye Testamente i en række salmer til epistlerne.

Epistlerne er lidt forsømt i vores gudstjeneste. De bliver læst i formessen, selvom det egentlig ville være mere naturligt at læse dem som udgangslæsning, og det er sjældent, præsterne inddrager dem i deres prædikener – måske fordi de er belærende, og vi bryder os ikke meget om løftede pegefingre. Men epistlerne henvender sig til mennesker, der ligner en nutidig menighed en hel del. De første breve er fra omkring 50 e.Kr., og det vil sige, at de er skrevet til mennesker, der er kristne, men ikke er helt på det rene med, hvad det i grunden betyder for deres hverdag og indbyrdes liv. Også i dag er der mange mennesker, der søger til kirken, fordi de føler sig kristne, men samtidig aldrig har fået ”den kristne børnelærdom” ind

med hverken moder- eller skolemælken. De vil gerne vide, hvad det indebærer, og hvad præsten mener, når han eller hun taler om nåde og barmhjertighed, eller hvad det vil sige at være elsket af Gud.

Det sidste har jeg prøvet at svare på i en salme fra 2017 over 1 Joh 4,16b-21, som Christian Præstholm har skrevet melodi til:

At vide sig elsket af Gud er at tro
at tillid kan gro i det nære
når jeg er i ham og han lever i mig
er kærlighed ét med at være

så får jeg frimodighed nok til at tro
at kærtegn og ord kan forandre
at sidde en eftermiddag på en bæk
og dele erfaring med andre

at bage et brød og at trøste et barn
og gi’ det et kys med på vejen
at banke forsigtigt på naboens dør
og gæstfrit at åbne min egen

at se at Guds kærlighed afspejles her
som rosernes duft kaster skygge
men kendes i Kristus der delte med os
sit liv og sin mørkeste lykke.

Der er den fordel, at epistlerne ligner hinanden en hel del, så selvom en epistelsalme er skrevet over en bestemt tekst, kan den sagtens bruges i andre forbindelser. Det gælder også den følgende, som Erik Sommer har skrevet en dejlig melodi til. Den er skrevet over Paulus’ ord i Romerbrevet (10,8b-13) om, at ”’Ordet er dig nær, i din mund og i dit hjerte’, og det ord er troens ord, som vi prædiker”, men den forsynder sig lidt mod den regel, at en epistelsalme skal være kort. Til gengæld har jeg fået noget af det med, jeg gerne vil, nemlig at Guds ord ligger hos os, og det skal give os øjne for vores omverden, være hos os i lyst og nød og leve i vores hverdag, hvadenten vi bager et brød eller bringer trøst eller bare almindelig venlighed med os:

Der våger i verden et kærlighedsord
– det banker i hjertet på dig –
det kalder på omsorg for livet på jord
og følger dig dagligt på vej
det hvisker så sagte det er dig så nær
det taler til dig hvor du er

det lægger en skønhed i alt hvad du ser
i blomster og småbørn i leg
i floder af mørke i stjernernes skær
de hænder der ælter en dej
og dem der tog nænsomt imod dig engang
i sommerens sovende sang

det vækker ved vinter dit svindende mod
med ord til den sagteste bøn
og synger erindringen ind i dit blod
om dage da skoven stod grøn
det skinner i natten når solen går ned
og bringer velsignelsen med

det følger dig når du med hengivent sind
vil sprede lidt glæde hos den
der sørger og ikke ved ud eller ind
men savner sin kæreste ven
når sorgerne kommer din drøm går itu
og brister – det er der endnu

Guds kærlighed lever i menneskeord
- det lægges i munden på dig -
og hver gang vi sammen bekender: ”Vi tror”
så bringer vi bud om en vej
hvor håbet kan flyve som fugl over vand
langt ind i Guds dejlige land.

Salmesprog og melodi

Endelig er der sproget. Man kan måske more sig lidt over Hans Brix, når han taler om ”Værkets Højtidelighed”, men der skal være balance mellem salmens indhold og form. Derfor er sproget ikke helt dagligdags. Det er en svær balancegang at bruge nutidigt sprog og samtidig undgå klichéer. Men her er det en stor hjælp, at der er så mange dygtige komponister, der skriver salmemelodier, for det betyder, at

man ikke er henvist til at skrive på en kendt melodi, hvor den gamle salmes stemning, tone og ordvalg altid vil skinne igennem de nye ord. En salme skal nødvendigvis have et bundet versmål, hvis den skal kunne synges af en menighed, men det giver en uvurderlig frihed at kunne lege med ord, rytme, billeder og stemningsleje og så til slut sende salmen til en komponist, der lever sig ind i ordene og giver den en melodi, så den kan gå på lette versefødder ind i menigheden og få liv dér.